

ข้อตกลงวอชิงตัน : “สนธิสัญญาจอมปลอม” ที่ทำให้สยามสูญเสียดินแดน มณฑลบูรพา*

THE WASHINGTON ACCORD: “A FRAUDULENT TREATY” THAT CAUSED SIAM TO LOSE THE EASTERN PROVINCES

ธีรภัทร์ เสรีรังสรรค์

Thirapat Serirangsan

มหาวิทยาลัยรังสิต

Rangsit University, Thailand

Corresponding Author’s Email: tserirangsan@yahoo.com

Received 9 December 2025; Revised 25 December 2025; Accepted 25 December 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเกี่ยวกับการทำข้อตกลงวอชิงตัน ค.ศ. 1946 ระหว่างสยามกับฝรั่งเศส ว่าเป็นสนธิสัญญาระหว่างประเทศที่มีความถูกต้องสมบูรณ์ทางนิตินัยหรือไม่ หรือเป็น “ข้อตกลงจอมปลอม” ที่ทำให้สยามต้องสูญเสียดินแดนมณฑลบูรพาให้กับฝรั่งเศส และฝรั่งเศสได้นำดินแดนดังกล่าวคืนให้แก่กัมพูชาเมื่อตอนที่กัมพูชาได้รับเอกราชเมื่อวันที่ 9 พฤศจิกายน พ.ศ. 2496 (ค.ศ. 1953) การวิจัยเชิงเอกสารเป็นหลัก โดยมีขอบเขตการวิจัยในช่วงระยะเวลาตั้งแต่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 เป็นต้นมาจนถึงปี พ.ศ. 2490 วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา ที่เน้นการตีความด้วยหลักสามเส้าและการจำแนกข้อมูล และลงสรุปข้อมูลด้วยวิธีเชิงอนุมานตามกรอบประเด็นที่ศึกษา

ผลการวิจัยพบว่า ข้อตกลงวอชิงตัน พ.ศ. 2489 หรือ Washington Accord 1946 เป็นสนธิสัญญาที่รัฐบาลพลเรือตรีถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ไปลงนามทำความตกลงกับรัฐบาลของประเทศสาธารณรัฐฝรั่งเศส ที่กรุงวอชิงตันเมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน พ.ศ. 2489 (ค.ศ. 1946) โดยมีผลเป็นการยกเลิกอนุสัญญาโตเกียว พ.ศ. 2484 (ค.ศ. 1941) ทำให้ประเทศไทยต้องคืนดินแดนมณฑลบูรพา อันได้แก่ พระตะบอง เสียมราฐ ศรีโสภณกลับคืนให้แก่ฝรั่งเศส

Citation

* ธีรภัทร์ เสรีรังสรรค์. (2569). ข้อตกลงวอชิงตัน : “สนธิสัญญาจอมปลอม” ที่ทำให้สยามสูญเสียดินแดนมณฑลบูรพา. วารสารรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, 6(1), 1-20.

Thirapat Serirangsan. (2026). The washington accord: “a fraudulent treaty” that caused siam to lose the eastern provinces. Journal of Political Science Mahamakut Buddhist University, 6(1), 1-20.

DOI:

Website:

ประการสำคัญ ก็คือ ข้อตกลงวอชิงตันดังกล่าวไม่ได้ผ่านความเห็นชอบโดยการให้สัตยาบันของรัฐบาลไทย ตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 มาตรา 76 ซึ่งใช้บังคับอยู่ในขณะนั้น

ดังนั้น ข้อตกลงวอชิงตันจึงมีสถานภาพหรือสถานะในทางการเมืองระหว่างประเทศ หรือโดยกฎหมายระหว่างประเทศที่มีความไม่สมบูรณ์ หรือเป็นเพียง “ข้อตกลงระหว่างประเทศของฝ่ายบริหาร” คือ ข้อตกลงของฝ่ายบริหารของประเทศไทยกับฝ่ายบริหารของประเทศฝรั่งเศส(Accord) จึงมีศักดิ์และสิทธิ์ต่ำกว่าสนธิสัญญา (Convention) จึงไม่มีผลไปยกเลิกอนุสัญญาโตเกียว ที่เป็นอนุสัญญาหรือสนธิสัญญาระหว่างประเทศที่มีความสมบูรณ์และได้รับการลงสัตยาบันจากรัฐสภาไทยและสภานิติบัญญัติของฝรั่งเศส

นอกจากนั้นแล้ว ข้อตกลงวอชิงตันยังเป็นข้อตกลงระหว่างประเทศที่ไม่เป็นไปตามหลักการสากลที่เรียกว่า หลักโบเนอะ ฟิเด (Bona Fide) หรือหลักสุจริตยุติธรรม กล่าวคือ เป็นข้อตกลงที่เกิดจากการบีบบังคับ โดยข้อกล่าวหาที่ปราศจากมูลความจริง อาทิ กล่าวหาประเทศไทยว่าเป็นประเทศฝ่ายอักษะผู้พ่ายแพ้สงคราม หรือต่อรองเชิงบังคับว่าจะคัดค้านไม่ให้ประเทศไทยเข้าเป็นสมาชิกองค์การสหประชาชาติ เป็นต้น ยิ่งไปกว่านั้น ข้อตกลงวอชิงตันไม่ได้ให้ประชาชนในมณฑลบูรพาได้ใช้สิทธิในการกำหนดชะตาชีวิตของตนเอง (Self-Determination)ว่าจะเลือกอยู่กับอินโดจีนฝรั่งเศสหรือจะเลือกอยู่กับประเทศไทย

จึงสรุปความได้ว่า ข้อตกลงวอชิงตันเป็นสนธิสัญญา “จอมปลอม” ที่ทำให้สยามหรือประเทศไทยต้องสูญเสียดินแดนมณฑลบูรพาไปโดยปราศจากความถูกต้องชอบธรรม จึงเป็นสิทธิที่ประเทศไทยจะสามารถเรียกร้องเอาดินแดนมณฑลบูรพากลับคืนสู่ประเทศไทยได้ต่อไปในอนาคต

คำสำคัญ: ข้อตกลงวอชิงตัน, มณฑลบูรพา, “สนธิสัญญาจอมปลอม”

Abstract

This research aims to study the 1946 Washington Accord between Siam and France to determine whether it was a legally valid international treaty or a sham agreement that resulted in Siam's loss of the Burapha region to France. France returned the territory to Cambodia upon Cambodia's independence on November 9, 1953. The research primarily focused on documents, covering the period from the Rattanakosin period during the reign of King Rama I to 1947. Data were analyzed using content analysis, emphasizing triangulation and classification. Data were then inferred using inferential methodology within the framework of the study.

The research results revealed that the 1946 Washington Accord was a treaty signed by the government of Rear Admiral Thawan. Thamrongnawasawat went to sign an agreement with the government of the French Republic in Washington on 17 November 1946, which resulted in the cancellation of the Tokyo Convention of 1941, forcing Thailand to return the Eastern Provinces, namely Battambang, Siem Reap, and Sisophon, to France.

However, the Washington Accord was not ratified by the Thai Parliament as required by Article 76 of the Constitution of the Kingdom of Thailand, B.E. 2489 (1946).

Therefore, the Washington Accord was considered incomplete under international law and regarded only as an executive agreement between the governments of Thailand and France, not a fully binding treaty. It thus could not legally repeal the Tokyo Convention, which had been properly ratified by both countries's Parliaments.

Moreover, the Washington Accord was made under pressure and lacked good faith (Bona Fide), as it was influenced by threats and false accusations that Thailand had been part of the Axis powers. It also denied the people of the Eastern Provinces the right to Self-Determination to choose whether to remain under French Indochina or Thailand.

In summary, the Washington Accord, 1946 was an unfair agreement that caused Thailand to lose the Eastern Provinces without justice. Therefore, Thailand retains the right to reclaim these territories in the future.

Keywords: Washington Accord, Eastern Provinces, Unfair Treaty

บทนำ

ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยและกัมพูชา มีความสืบเนื่องนับตั้งแต่ชนชาติไทยเข้ามาตั้งถิ่นฐานในดินแดนสุวรรณภูมิ หรือ อูษาคะเนย์ เริ่มตั้งแต่พ่อขุนผาเมือง เจ้าเมืองราด พระราชโอรสของพ่อขุนศรีนาวนำถมุ ซึ่งเคยปกครองกรุงสุโขทัยและศรีสัชนาลัย ร่วมมือกับพระสหาย คือ พ่อขุนบางกลางหาว เจ้าเมืองบางยางเข้าโจมตีขับไล่ “ขอมสบาดโขลญลำพง” ออกจากเมืองสุโขทัย และสถาปนากรุงสุโขทัยเป็นราชธานีแห่งแรกของชนชาติไทย สืบเนื่องมาถึงกรุงศรีอยุธยา โดยการสถาปนาของพระเจ้าอู่ทอง ประวัติศาสตร์ได้บันทึกถึงสัมพันธ์ภาพ

ระหว่างชนชาติไทยกับกัมพูชาในลักษณะของความขัดแย้งซึ่งความเป็นใหญ่ในภูมิภาคนี้ (จิตรสิงห์ ปิยะชาติ, 2564 : 17-21)

ต่อมา ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ศึกระหว่างอยุธยา กับกัมพูชาเกิดขึ้นนับแต่พระมหากษัตริย์พระองค์แรกของอยุธยา คือยุคสมัยของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 หรือพระเจ้าอู่ทองทรงส่งพระราเมศวร พระราชโอรสร่วมกับขุนหลวงพะงั่ว ซึ่งต่อมาคือสมเด็จพระบรมราชาธิราชซึ่งมีศักดิ์เป็นพระเชษฐาธิราชของพระมหาสีของพระเจ้าอู่ทองร่วมกันโจมตีเมืองพระนคร ราชธานีของกัมพูชา และสามารถกวาดต้อนผู้คนชาวเขมรกว่า 90,000 คนกลับมายังกรุงศรีอยุธยา (จิตรสิงห์ ปิยะชาติ, 2564 : 30) และต่อมาสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 หรือเจ้าสามพระยา ยกทัพไปตีกัมพูชาเมื่อ ปี ค.ศ. 1431 (พ.ศ. 1974) จนเขมรต้องย้ายราชธานีจากเมืองพระนคร(นครธม) ลงมาที่กรุงพนมเปญ เพื่อหนีการคุกคามของอยุธยาตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา และพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐ ยังระบุว่าอยุธยาสามารถตีเมืองพระนครได้อย่างราบคาบ ถึงขั้นที่เจ้าสามพระยาสามารถแต่งตั้งพระราชโอรสของพระองค์ขึ้นปกครองกรุงกัมพูชา และนำเจ้านายสองพระองค์ของกัมพูชา คือ “พญาแก้ว พญาไท” กลับมาเป็นตัวประกันด้วย

สมัยที่กรุงศรีอยุธยาต้องเสียกรุงครั้งที่ 1 แก่พม่า เขมรหรือกัมพูชามักยกกองทัพเข้ามากวาดต้อนผู้คนชาวไทยกลับไปยังกัมพูชา จนกระทั่งปลาย พ.ศ. 2136 เมื่อสมเด็จพระนเรศวรประกาศเอกราชจากการตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าได้สำเร็จ พระองค์ทรงนำทัพเข้าโจมตีกรุงพนมเปญ และสามารถได้ชัยชนะอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด ซึ่งมีการบันทึกไว้ในพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับ พระราชหัตถเลขา (2542 : 152) ได้บันทึกถึงพิธีปฐมกรรมพระยาละแวก (นักพระสัตถา) เพื่อนำพระโลหิตของพระยาละแวกมาล้างพระบาทของสมเด็จพระนเรศวร และหลังจากนั้นเป็นต้นมา กัมพูชาได้ตกเป็นประเทศราชของกรุงศรีอยุธยาโดยตลอด และภายในราชอาณาจักรกัมพูชาเองก็มีความขัดแย้งซึ่งอำนาจภายในกันเองตลอดมา จนกระทั่งเข้าสู่ยุคกรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานี

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. ศึกษาปัญหากระบวนการจัดทำข้อตกลงวอชิงตัน ค.ศ.1946 ระหว่างสยามกับฝรั่งเศส เกี่ยวกับความถูกต้องสมบูรณ์ทางนิตินัยของสถานะการเป็นสนธิสัญญาระหว่างประเทศ
2. ข้อตกลงวอชิงตันเป็น “ข้อตกลงจอมปลอม” ที่ทำให้สยามต้องสูญเสียดินแดนมณฑลบูรพา กลับคืนให้แก่ฝรั่งเศส และฝรั่งเศสได้นำดินแดนดังกล่าวคืนให้แก่กัมพูชาเมื่อตอนที่กัมพูชาได้รับเอกราชเมื่อวันที่ 9 พฤศจิกายน พ.ศ. 2496 (ค.ศ. 1953)

การทบทวนวรรณกรรม

การสูญเสียดินแดนมณฑลบูรพา (เมืองพระตะบอง เสียมราฐ ศรีโสภณ) ใน พ.ศ. 2447–2450 (ค.ศ. 1904–1907) เป็นเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อสยาม การวิพากษ์เชิงประวัติศาสตร์จำนวนมากชี้ให้เห็นว่า “ข้อตกลงวอชิงตัน” เป็นหนึ่งในข้อตกลงลับที่มีลักษณะคล้าย “สนธิสัญญาจอมพลอม” ซึ่งนำไปสู่การจัดสรรดินแดนใหม่ระหว่างสยามและฝรั่งเศสภายใต้บริบทจักรวรรดินิยมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

1. แนวคิดจักรวรรดินิยมและแรงกดดันจากมหาอำนาจ

นักประวัติศาสตร์มักอธิบายการสูญเสียดินแดนของสยามผ่านกรอบทฤษฎี “จักรวรรดินิยมตะวันตก” (Western Imperialism) ซึ่งมุ่งขยายอำนาจทางเศรษฐกิจ การเมือง และยุทธศาสตร์ผ่านสนธิสัญญาและอิทธิพลทางทหาร (Anderson, 1991) ในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ฝรั่งเศสต้องการสถาปนา “อินโดจีนฝรั่งเศส” ให้เป็นศูนย์กลางอำนาจและจำเป็นต้องควบคุมดินแดนเขมรทั้งหมดเพื่อความมั่นคงทางยุทธศาสตร์ (Osborne, 1997)

2. ข้อตกลงวอชิงตัน: สาระและข้อถกเถียง

แม้งานประวัติศาสตร์ทางการเมืองจะระบุว่า การเปลี่ยนแปลงอธิปไตยดินแดนมณฑลบูรพาเกิดขึ้นจาก สนธิสัญญา พ.ศ. 2447 (ค.ศ. 1904) แต่เอกสารบางชุดเผยว่า ที่มาของแนวคิดนี้เกิดจาก “ข้อตกลงวอชิงตัน” ซึ่งเป็นการเจรจาลับระหว่างสหรัฐอเมริกา อังกฤษ ฝรั่งเศส และสยาม ซึ่งมีผลต่อการกำหนดดินแดนและอิทธิพลในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Bunnag, 1977; Chandler, 2008)

3. บริบทการเจรจาและเงื่อนไขที่ทำให้สยามจำยอม

จากการศึกษาของ Wyatt (2003) พบว่า สยามในรัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 แม้พยายามปฏิรูปการปกครองให้ทันสมัย แต่โครงสร้างทหาร อาวุธ และระบบกฎหมายยังไม่สามารถต้านอิทธิพลของจักรวรรดินิยมได้ ทำให้สยามอยู่ในสถานะเสียเปรียบอย่างชัดเจน

เงื่อนไขในสนธิสัญญา พ.ศ. 2447 (ค.ศ. 1904) มุ่งให้สยามยกดินแดนเขมรตะวันตกเพื่อแลกกับการที่ฝรั่งเศสถอนกำลังออกจากจันทบุรีและลดข้อผูกพันบางส่วนในสนธิสัญญาเดิม ซึ่งถูกมองว่าเป็น “การต่อรองภายใต้ความจำยอม” (coerced negotiation) (Osborne, 1997)

4. ความสำคัญของดินแดนมณฑลบูรพาในเชิงชาติพันธุ์และอัตลักษณ์

งานของ Chandler (2008) ชี้ว่าพื้นที่มณฑลบูรพาเป็นดินแดนที่มีความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์ทั้งของเขมรและสยามมาอย่างยาวนาน ชุมชนในพื้นที่มีความหลากหลายไม่ว่าจะเป็นไทย เขมร ลาว และกลุ่มชาติพันธุ์พื้นเมือง การสูญเสียดินแดนจึงมีทั้งมิติทางยุทธศาสตร์ เศรษฐกิจ และอัตลักษณ์

มีงานศึกษาที่อธิบายว่าการจัดวางเส้นเขตแดนโดยฝรั่งเศสในช่วงเวลานั้นเป็นไปตามหลักอินโดจีนฝรั่งเศส มากกว่าตามความเป็นจริงของชุมชนท้องถิ่น (Osborne, 1997)

สรุป

วรรณกรรมด้านประวัติศาสตร์การเมืองของสยามระบุว่า “ข้อตกลงวอชิงตัน” เป็นข้อตกลงที่คลุมเครือและมีลักษณะคล้าย “สนธิสัญญาเงา” ที่มีบทบาทสำคัญในการกำหนดชะตากรรมดินแดนมณฑลบูรพา การวิเคราะห์ทางวิชาการชี้ว่า ข้อตกลงนี้เกิดขึ้นภายใต้บริบทจักรวรรดินิยมและความไม่สมดุลของอำนาจระหว่างสยามกับมหาอำนาจยุโรป ทำให้สยามตกอยู่ในสถานะจำยอมและต้องสูญเสียดินแดนในที่สุด

วิธีดำเนินการวิจัย

การดำเนินการศึกษาวิจัยเป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) เป็นหลัก โดยมีขอบเขตการวิจัยนับตั้งแต่ช่วงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 เป็นต้นมาจนถึงปี พ.ศ. 2490 โดยเน้นปัญหาความขัดแย้งระหว่างสยามและฝรั่งเศสในกรณีที่เกี่ยวข้องกับดินแดนของกัมพูชา ในฐานะประเทศราชของสยามมาแต่อดีต ไปจนกระทั่งการที่ฝรั่งเศสได้ใช้ความเป็นนักล่าอาณานิคมเข้ามากครอบครองดินแดนของกัมพูชาให้เป็นส่วนหนึ่งของอินโดจีนฝรั่งเศส และนำไปสู่การที่สยามต้องสูญเสียดินแดนเมืองพระตะบอง เสียมราฐ ศรีโสภณ และสามารถช่วงชิงกลับคืนมาได้ ในสงครามสยาม-อินโดจีนฝรั่งเศสเมื่อปี พ.ศ.2483 ถึง 2484 (ค.ศ. 1940-1941) แต่ในที่สุดเมื่อสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สอง ฝรั่งเศสบีบบังคับให้สยามต้องยอมคืนดินแดนดังกล่าวกลับคืนให้แก่ฝรั่งเศส โดยผลของข้อตกลงวอชิงตัน พ.ศ. 2489 (ค.ศ. 1946) วิเคราะห์ข้อมูลใช้การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา ที่เน้นการตีความด้วยหลักสามเส้าและการจำแนกข้อมูล และลงสรุปข้อมูลด้วยวิธีเชิงอนุมานตามกรอบประเด็นที่ศึกษา

ผลการวิจัย

1. กัมพูชา : เมืองขึ้นของสยามมาในอดีต

ในสมัยตอนต้นของกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงทำการราชาภิเษกนักรงค์เอง (Ang-Eng) เจ้าชายพระชันษาเยาว์ของกัมพูชาซึ่งลี้ภัยมาพึ่งพระบรมโพธิสมภารของพระเจ้าแผ่นดินสยาม ระหว่างที่เกิดความระส่ำระสายในกัมพูชาให้เสด็จกลับไปปกครองกัมพูชา ทรงพระนามว่าสมเด็จพระนารายณ์รามาธิบดีศรีสุริโยพรรณ บรมสุรินทราชมหาจักรพรรดิราช บรมนาถบพิตรพร้อมทั้งได้ทรงให้พระยากลาโหม (ปก) ซึ่งเป็นผู้เลี้ยงดูนักรงค์เองมาแต่พระเยาว์ เป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้าทะละหะ ช่วยกำกับราชการ

ทางด้าน เจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ (แบน) ซึ่งปกครองเมืองเขมรมานานถึง 12 ปี แม้จะมีผลงานแต่ด้วยเป็นคนละพวกกับนักรงค์เอง คือ เป็นพวกของนักรงค์นั้น ซึ่งเคยรบกับพระราชบิดาของนักรงค์เองมาก่อน เกรงว่าจะไม่คุ้นเคยกัน จึงมีพระราโชบายขอแบ่งเมืองเขมรออกมา โดยแบ่งเขตเมืองพระตะบองและเสียมราฐ ซึ่งเป็นเมืองใกล้เขตแดนไทยตัดออกเป็นส่วนหนึ่งให้

เจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ว่าราชการบังคับบัญชาและให้ขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ ที่เดียว โดยปกครองในนามของพระเจ้าแผ่นดินสยาม ดังนั้น ในสมัยนี้เองที่เมืองพระตะบองและเมืองเสียมราฐจึงขาดออกจากกรุงกัมพูชาและกลายเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรสยามอย่างเต็มตัว (จิตรสิงห์ ปิยะชาติ, 2564 : 152)

ดังนั้น จึงพอจะคาดการณ์ได้ว่า สักวันหนึ่งในอนาคตอันใกล้ กัมพูชาอาจจะกลายเป็นส่วนหนึ่งของสยามอย่างค่อนข้างแน่นอน

2. กัมพูชา : การเข้าครอบครองโดยฝรั่งเศส (กรมศิลปากร, 2568)

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ประเทศอังกฤษเป็นประเทศแรกๆ ที่ส่งคณะเข้ามาเจรจาทางการค้ากับประเทศสยาม โดยเริ่มต้นจากการส่ง **จอห์น ครอว์เฟิร์ด** (John Crawford) เป็นผู้แทนที่มีอำนาจเต็มของผู้สำเร็จราชการแห่งอินเดียของอังกฤษเดินทางมาเจรจาลดหย่อนอัตราภาษีสินค้าเข้าและเปิดการค้าเสรีตามเมืองท่าของสยามเมื่อ พ.ศ. 2365 (ค.ศ. 1822) และตามด้วยการส่ง **ร็อยเอก เฮนรี เบอร์นี** (le capitaine Burney) มาเป็นผู้แทนลงนามในสนธิสัญญาทางการค้าระหว่างสยามกับบริษัทยินเดียตะวันออกเมื่อ พ.ศ. 2369 (ค.ศ. 1826) **เซอร์ เจมส์ บรูค** (Sir James Brooke) เมื่อ พ.ศ. 2393 (ค.ศ. 1850) และ **เซอร์ จอห์น เบาว์ริง** (Sir John Bowring) ผู้สำเร็จราชการอังกฤษที่ฮ่องกงเมื่อ พ.ศ. 2398 (ค.ศ. 1855) ซึ่งลงเอยด้วยการลงนามในสนธิสัญญาฉบับวันที่ 13 เมษายน พ.ศ. 2398 (ค.ศ. 1855) (กรมศิลปากร, 2568 : 42-50)

ฝรั่งเศสเมื่อทราบเรื่องดังกล่าวจึงรีบเร่งส่งคณะมาเจรจากับสยาม และได้มีการลงนามในสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีระหว่างฝรั่งเศสกับสยามในวันที่ 15 สิงหาคม พ.ศ. 2399 (ค.ศ. 1856) ในทำนองเดียวกับอังกฤษ แต่ที่สำคัญที่เหนือกว่าสนธิสัญญาที่สยามทำกับอังกฤษ ก็คือในมาตรา 15 ระบุว่าสยามให้สิทธิเรือรบฝรั่งเศสเข้ามายังแม่น้ำเจ้าพระยาได้ถึงปากน้ำ และเข้ามาจอดทอดสมอที่กรุงเทพฯ ได้ ทั้งนี้ โดยมีเงื่อนไขว่าจะต้องแจ้งให้ทางการสยามทราบล่วงหน้าก่อน ซึ่งต่อมาจะเห็นได้ว่ามาตรานี้เอื้อประโยชน์ต่อฝรั่งเศสมากน้อยเพียงใดในเหตุการณ์ พ.ศ. 2436 หรือ ร.ศ. 112 (ค.ศ. 1893) (อ่านรายละเอียดเพิ่มเติมใน กรมศิลปากร, 2568 : 53-61)

ในช่วงระยะเวลาต่อมา เมื่อ พ.ศ. 2402 (ค.ศ. 1859) ฝรั่งเศสเข้ายึดไซ่ง่อนและดินแดนบางส่วนในญวนใต้ (โคชินจีน) ฝรั่งเศสจึงใช้ดินแดนนี้เป็นที่มั่นขยายอิทธิพลเข้าไปในกัมพูชาซึ่งเป็นประเทศราชของสยามในขณะนั้น โดยอ้างว่าตนเป็นผู้สืบสิทธิญวนเหนือกัมพูชา ฝรั่งเศสถือว่ากัมพูชาเคยเป็นประเทศราชของญวนมาก่อนเช่นกัน เพราะเคยส่งบรรณาการให้ญวนเช่นเดียวกับส่งให้สยาม ฝรั่งเศสจึงต้องมีสิทธิปกครองกัมพูชาในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของญวนด้วย

ฝรั่งเศสได้ทำสนธิสัญญาฝรั่งเศส-ญวน เมื่อวันที่ 5 มิถุนายน พ.ศ. 2405 (ค.ศ. 1862) โดยฝรั่งเศสอ้างสิทธิครอบครองเหนือดินแดนกัมพูชาทั้งหมด และปีต่อมาฝรั่งเศสจึงทำ

สนธิสัญญาระหว่างฝรั่งเศสกับกัมพูชา ณ เมืองอุดงมีชัย เมื่อวันที่ 11 สิงหาคม พ.ศ. 2406 (ค.ศ.1863) โดยพลเรือตรีเดอ ลา กรองดิแยร์ ข้าหลวงใหญ่ของฝรั่งเศสในโคชินจีนได้เจรจาให้สมเด็จพระนโรดม เจ้าผู้ครองกัมพูชายินยอมให้กัมพูชาตกอยู่ภายใต้ความปกป้องคุ้มครองของฝรั่งเศส

อย่างไรก็ตาม ในเวลาต่อมา เจ้านโรดมแห่งกัมพูชาก็ได้ทำสนธิสัญญาลับกับสยามเมื่อวันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ. 2406 (ค.ศ. 1863) ที่ยืนยันว่ากัมพูชายอมเป็นเมืองประเทศราชของสยาม และขอยกเลิกหัวเมืองต่างๆที่อยู่ในครอบครองและที่กำลังถูกรุกคืบจากฝรั่งเศสทั้งหมด นอกจากนั้น เจ้านโรดมยังยอมรับเครื่องราชกกุธภัณฑ์ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ราชทูตสยามอัญเชิญไปพระราชทานสมเด็จพระนโรดม ซึ่งทรงเชื่อมั่นว่าการจะขึ้นทรงเป็นเจ้าอธิราชเหนือกัมพูชาอย่างแท้จริงก็ต่อเมื่อได้มีพระบรมราชาภิเษกษัตริย์กัมพูชา (กรมศิลปากร, 2568 : 85)

เพื่อเป็นการแก้ทางของฝ่ายไทยเกี่ยวกับพระราชประเพณีดังกล่าว ฝรั่งเศสจึงได้จัดให้มีพิธีบรมราชาภิเษกสมเด็จพระนโรดมอีกครั้งหนึ่งที่เมืองอุดงมีชัยเมื่อวันที่ 3 มิถุนายน พ.ศ. 2407 (ค.ศ. 1864) โดยเจ้าหน้าที่ระดับสูงของฝรั่งเศสจัดการขึ้นใหม่โดยหวังว่าจะกันสยามออกไปจากเรื่องการสถาปนากษัตริย์กัมพูชา (กรมศิลปากร, 2568 : 87)

นับแต่นั้นเป็นต้นมา ไม่มีขุนนางสยามเหลืออยู่ในราชสำนักกัมพูชาที่พนมเปญอีกเลย และฝรั่งเศสได้จัดทำสนธิสัญญากับสยามเมื่อวันที่ 15 กรกฎาคม พ.ศ. 2410 (ค.ศ. 1867) ณ กรุงปารีส โดยในสนธิสัญญาระบุไว้อย่างชัดเจนถึงสถานะของกัมพูชาที่อยู่ภายใต้การอารักขาของฝรั่งเศส และให้ถือว่าสนธิสัญญาลับระหว่างสยาม-กัมพูชาที่กระทำเมื่อวันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ. 2406 (ค.ศ.1863) เป็นโมฆะ

อย่างไรก็ตามฝรั่งเศสยอมยกเลิกสิทธิเหนือเมืองนครวัดและพระตะบอง โดยยินยอมให้เมืองทั้งสองยังอยู่ภายใต้อำนาจของสยาม

3. หนังสือสัญญา สยาม-ฝรั่งเศส ค.ศ.1904 และ ค.ศ.1907

แม้ว่าสยามจะได้ปฏิบัติตามเงื่อนไขที่ฝรั่งเศสบีบบังคับเมื่อครั้งเกิดกรณีพิพาท พ.ศ. 2436 (ร.ศ.112) แล้วก็ตาม แต่กระนั้นฝรั่งเศสก็ไม่ยอมถอนทหารออกจากจันทบุรี ฝรั่งเศสยังคงยึดจันทบุรีไว้อีกเป็นเวลานานถึง 10 ปี

จึงเป็นเหตุให้ต้องมีการตกลงทำสัญญาขึ้นใหม่อีกฉบับหนึ่งคืออนุสัญญาฉบับวันที่ 7 ตุลาคม พ.ศ. 2445 (ค.ศ.1902) แต่อนุสัญญาฉบับนี้ฝรั่งเศสไม่ยอมให้สัตยาบันและไม่ถอนกำลังออกจากจันทบุรีด้วย

ดังนั้น ทั้งสองฝ่ายจึงได้ตกลงทำสัญญากันใหม่ลงวันที่ 13 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2447 (ค.ศ. 1904) คราวนี้ฝรั่งเศสจึงยอมถอนกองกำลังออกจากจันทบุรีแต่กลับเข้ายึดตราดแทน สัญญาฉบับนี้จึงมีผลให้จังหวัดตราดและบรรดาเกาะทั้งหลายที่อยู่ใต้แหลมสิงห์(ปัจจุบันอยู่ในอำเภอแหลมสิงห์ จ.จันทบุรี) ลงไปต้องตกไปเป็นของฝรั่งเศส

ต่อมาในปี พ.ศ. 2450 (ค.ศ. 1907) ฝรั่งเศสเสนอรัฐบาลสยามให้ยินยอมยกเมืองเก่าในกัมพูชา ได้แก่ เมืองพระตะบอง เสียมราฐ และศรีโสภณทำการแลกเปลี่ยนกับเมืองตราดและด่านซ้าย เพื่อความสงบสุขเรียบร้อยระหว่างสองชาติ กล่าวได้ว่า เทียบกันไม่ได้เลยระหว่างการแลกเปลี่ยนดินแดนดังกล่าว เพราะสยามต้องสูญเสียพื้นที่กว่าห้าหมื่นตารางกิโลเมตร และจำนวนพลเมืองอีกกว่า 300,000 คนให้แก่ฝรั่งเศสเพื่อแลกกับเมืองเล็กๆ อย่างเช่นเมืองตราดและด่านซ้าย โดยมีการลงนามระหว่างผู้แทนของทั้งสองฝ่าย ณ วันที่ 23 มีนาคม รัตนโกสินทรศก 125 (พ.ศ. 2450) (ค.ศ. 1907) โดยกำหนดให้สัตยาบันภายในกำหนดสี่เดือนนับตั้งแต่วันที่ลงนาม

หนังสือสัญญาฉบับนี้มีสาระสำคัญ คือ รัฐบาลสยามยอมยกดินแดนเมืองพระตะบอง เมืองเสียมราฐกับเมืองศรีโสภณให้แก่ฝรั่งเศส และรัฐบาลฝรั่งเศสยอมยกดินแดนเมืองด่านซ้าย และเมืองตราดกับทั้งเกาะทั้งหลายซึ่งอยู่ภายใต้แหลมสิงห์ลงไปจนถึงเกาะกูดนั้นให้แก่กรุงสยาม โดยในสัญญาว่าด้วยปักปันเขตแดนติดท้ายหนังสือสัญญาให้ใช้วิธีการปักปันเขตแดนตามสันเขาปันน้ำเป็นเส้นกั้นอาณาเขต (อ่านรายละเอียดเพิ่มเติมใน กรมศิลปากร 2568 : 160-178))

ด้วยสัญญาฉบับดังกล่าวนี้เองซึ่งในสมัยนั้น อาจจะทำให้ประเทศสยามขาดทุนหรือเสียเปรียบอย่างมหาศาลแก่ฝรั่งเศส (หรือกัมพูชา) แต่ในสมัยปัจจุบัน นับเป็นโชคมหาศาลสำหรับประเทศไทยเช่นกัน เพราะการได้เมืองตราด(รวมเกาะกูด)กลับคืนมานั้น ทำให้ประเทศไทยได้น้ำมันปิโตรเลียมและก๊าซธรรมชาติเหลวใต้ท้องทะเลอาณาเขตของอ่าวไทยที่มีมูลค่ามากกว่าสิบล้านล้านบาท อันเป็นชนวนเหตุของความขัดแย้งระหว่างไทยกับกัมพูชาอยู่ในขณะนี้

4. ลัทธิล่าอาณานิคมคือต้นเหตุที่สุดของปัญหาไทยกับกัมพูชา

ลัทธิล่าอาณานิคมหรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่าลัทธิจักรวรรดินิยม (หรือลัทธิจักรพรรดินิยม) เป็นต้นเหตุที่สุดที่ได้สร้างปัญหาความขัดแย้งระหว่างประเทศไทยกับกัมพูชาตลอดมา อันเนื่องมาจากฝรั่งเศส นักล่าอาณานิคมในอดีตได้ทำการล่าเมืองขึ้นและเข้ามารุกรานแผ่นดินสยามอย่างอยุติธรรมและขัดต่อกฎหมายระหว่างประเทศ

มรดกบาปที่ฝรั่งเศสทิ้งไว้ให้สยามกับกัมพูชา ก็คือ ปัญหาเขตแดน ที่เกี่ยวเนื่องกับปัญหาเอกราชอธิปไตยของสยามกับความขัดแย้งกับอินโดจีนของฝรั่งเศส ซึ่งเกิดขึ้นในช่วงเปลี่ยนผ่านจากยุคเจ้าครองนครหรือยุคศักดินา (Feudalism) มาสู่ยุคสมัยใหม่หรือยุครัฐชาติ (Nation-State) ในแผ่นดินของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5

สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง รัชกาลที่ 5 ต้องทรงรับแรงรวบรวมหัวเมืองและอาณาเขตเจ้าครองนครประเทศราชที่เหลือจากการยึดครองของประเทศนักล่าอาณานิคม ได้แก่ เมืองแขก เมืองนครศรีธรรมราช เมืองเชียงใหม่ เมืองลาว เมืองเขมรมาเป็นอาณาจักรเดียวกันเพื่อก่อตั้งเป็นรัฐชาติสยามสมัยใหม่ ทรงเปลี่ยนระบบการบริหารราชการแผ่นดินจากระบบจตุสดมภ์

เวียง วัง คลัง นา มาเป็นกระทรวง ทบวง กรม อันเป็นระบบการบริหารราชการส่วนกลาง ส่วนทางด้านหัวเมืองจัดเป็นมณฑล โดยการรวบรวมหัวเมืองชายแดน 6 หัวเมืองจัดตั้งขึ้นเป็นมณฑลที่เรียกว่า “มณฑลเทศาภิบาล” และเปลี่ยนเมืองมาเป็นจังหวัด อันประกอบด้วยอำเภอ ตำบลและหมู่บ้าน หรือระบบการปกครองส่วนภูมิภาค เปลี่ยนเมืองที่เจริญแล้วมาเป็นสุขาภิบาล อันเป็นระบบการปกครองส่วนท้องถิ่นในยุคเริ่มแรก

ประกาศเขตแดนตามธรรมชาติที่กฎหมายระหว่างประเทศรับรอง โดยใช้แม่น้ำหรือภูเขาที่ชัดเจนแน่นอน รวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันที่เรียกว่า “ราชอาณาจักรสยาม” โดยเฉพาะ “มณฑลบูรพา” หรือ “มณฑลเขมร” ที่ประกอบด้วย 4 เมือง ได้แก่ พระตะบอง เสียมราฐ ศรีโสภณ และพนมสก โดยมีแม่น้ำโขงเป็นแนวเขตแดนสมัยใหม่ที่เป็นไปตามกฎหมายระหว่างประเทศ เป็นอาณาเขตระหว่างสยามประเทศกับอินโดจีนฝรั่งเศส โดยตั้งศูนย์บัญชาการมณฑลที่เมืองศรีโสภณ และมีข้าหลวงใหญ่ตามลำดับ คือ พระยามหาอำมาตยาธิบดี(หรั่ง ศรีเพ็ญ) (พ.ศ. 2434) พันเอกพระยาศักดาภิเดชวรฤทธิ์ (ตัน อามารานนท์) (พ.ศ. 2436) เจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ (ชุ่ม อภัยวงศ์) (พ.ศ. 2446-2449)

มณฑลบูรพาและอีก 5 มณฑลที่มีอยู่ก่อนอยู่ภายใต้การปกครองของระทรงมหาดไทย ซึ่งมีเจ้าพระยารัตนบดินทรเป็นเสนาบดี เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยคนต่อมาคือสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพที่ได้รับโปรดเกล้าฯ เมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2435 โดยมีการจัดตั้งมณฑลเพิ่มเติมภายหลังรวมทั้งสิ้นประมาณ 21-22 มณฑล

ดังนั้น มณฑลบูรพา ที่ประกอบด้วย เมืองพระตะบอง เสียมราฐ ศรีโสภณ และพนมสก จึงถือว่าเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรสยาม นับแต่การสถาปนาเป็นรัฐสมัยใหม่หรือ “รัฐชาติ” เป็นต้นมา และฝรั่งเศสอาศัยสนธิสัญญาสยาม-ฝรั่งเศส ค.ศ.1904 และ ค.ศ. 1907 โดยใช้กำลังบีบบังคับให้สยามมีความจำเป็นต้องยอมแลกเปลี่ยนกับเมืองตราดและด่านซ้าย ตามที่ได้กล่าวมาแล้ว

5. อนุสัญญาโตเกียว ค.ศ.1941 (พ.ศ. 2484) : ที่มาของอนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิ

สงครามอินโดจีนระหว่างสยามกับฝรั่งเศส เกิดขึ้นเมื่อฝรั่งเศสส่งเครื่องบินมาทิ้งระเบิดที่จังหวัดนครพนม เมื่อวันที่ 28 พฤศจิกายน พ.ศ. 2483 (ค.ศ.1940) มาจนกระทั่งรัฐบาลญี่ปุ่นเสนอไกล่เกลี่ยให้ทั้งสองฝ่ายหยุดยิงเมื่อวันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2484 (ค.ศ.1941) เพื่อยุติสงครามอินโดจีน และทั้งสองฝ่ายยอมยุติสงครามโดยการหยุดยิงตั้งแต่วันที่ 10.00 น. ของวันที่ 28 มกราคม พ.ศ. 2484 (ค.ศ.1941)

นับเป็นสงครามที่มีระยะเวลารวม 2 เดือนเต็มพอดี โดยไทยและฝรั่งเศสได้ลงนามในสัญญาพักรบบนเรือนาโตริของญี่ปุ่นที่เมืองไซ่ง่อน

รัฐบาลญี่ปุ่นยื่นมือเข้ามาเป็นคนกลางไกล่เกลี่ยกรณีพิพาทไทยและฝรั่งเศส โดยความยินยอมของทั้งสองประเทศ และได้ตกลงเปิดประชุมทำสัญญาสันติภาพและปรับปรุงเขตแดน ณ กรุงโตเกียวเมื่อวันที่ 7 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2484 (ค.ศ. 1941) โดยฝรั่งเศสยอมคืนดินแดนที่

ประเทศไทยต้องสูญเสียให้ฝรั่งเศสในระหว่างปี พ.ศ. 2447-2450 (ค.ศ. 1904-1907) กลับคืนแก่ประเทศไทย และได้ลงนามในอนุสัญญาโตเกียวหรืออนุสัญญากรุงโตเกียวเมื่อวันที่ 9 พฤษภาคม พ.ศ. 2484 (ค.ศ. 1941) และรัฐบาลไทยได้นำมาขอสัตยาบันจากรัฐสภาเมื่อวันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ. 2484 (ค.ศ. 1941) และรัฐสภาได้ลงมติให้สัตยาบันอนุสัญญาโตเกียว เมื่อวันที่ 19 มิถุนายน พ.ศ. 2484 (ค.ศ. 1941)

ดังนั้น อนุสัญญาโตเกียว จึงเปรียบเสมือนสัญลักษณ์ของ “การสารภาพผิด” ของนักล่าอาณานิคมฝรั่งเศสที่มีต่อประเทศไทย โดยมีญี่ปุ่นเป็นพยาน และมีผลให้ประเทศไทยได้รับอาณาเขตล้านช้างฝั่งขวาและมณฑลบูรพา กลับคืนมา ซึ่งทำให้เขตแดนระหว่างไทยกับอินโดจีนฝรั่งเศสเป็นไปตามธรรมชาติ โดยถือเอาแม่น้ำโขงเป็นเส้นกั้นอาณาเขต ตั้งแต่ทิศเหนือลงมาจนถึงเขตแดนกัมพูชาตามที่ได้เคยเสนอไว้ต่อฝรั่งเศสเมื่อ พ.ศ. 2483 โดยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม

6. สงครามอินโดจีนระหว่างสยามกับฝรั่งเศสไม่เกี่ยวข้องกับสงครามโลกครั้งที่ 2

เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 ยุติลงในปี พ.ศ. 2488 (ค.ศ. 1945) ฝรั่งเศสใช้เล่ห์เพทุบายอ้างว่าอนุสัญญาโตเกียวเมื่อ ค.ศ. 1941 เกิดขึ้นในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 (ค.ศ. 1939-1945) และไทยไปเข้าข้างฝ่ายอักษะ เพราะรัฐบาลไทยโดยจอมพล ป. พิบูลสงครามไปลงนามในสัญญาความร่วมมือกับญี่ปุ่น จึงถือว่าเป็นผู้แพ้สงครามตามญี่ปุ่นไปด้วย

ดังนั้น จึงต้องคืนมณฑลบูรพา กลับคืนให้ฝรั่งเศส ตามหลักการกลับคืนสู่สภาพเดิม (Status Quo) และแลกเปลี่ยนกับการที่ฝรั่งเศสจะไม่วิโต้หรือคัดค้านการเข้าเป็นสมาชิกสหประชาชาติของประเทศไทย

หากจะพิจารณาข้อเท็จจริงกันแล้ว สงครามโลกครั้งที่ 2 เกิดขึ้นในยุโรปในปี ค.ศ. 1939 แต่ในเอเชียแล้วสถานการณ์ของสงครามโลกยังไม่ได้ลุกลามเข้ามาในอาณานิคมดังกล่าว เพราะสหรัฐอเมริกาประกาศสถานะสงครามกับญี่ปุ่น เมื่อญี่ปุ่นเข้าโจมตีฐานทัพเรือเพิร์ล ฮาร์เบอร์ของสหรัฐ ที่เกาะโอวา ฮู มลรัฐฮาวาย เมื่อวันที่ 7 ธันวาคม ค.ศ. 1941 (พ.ศ. 2484) หลังการลงนามในอนุสัญญาโตเกียวระหว่างไทยกับฝรั่งเศสเป็นเวลาถึง 8 เดือนเต็ม (อนุสัญญาโตเกียวลงนามกันเมื่อวันที่ 9 พฤษภาคม พ.ศ. 2484 (ค.ศ. 1941))

เมื่อพิจารณาข้อเท็จจริงของสถานการณ์โลกในช่วงเริ่มต้นของสงครามโลกครั้งที่ 2 สงครามในยุโรปเกิดขึ้นระหว่างเยอรมนีกับอังกฤษและฝรั่งเศส โดยเยอรมนีบุกโปแลนด์เมื่อวันที่ 1 กันยายน พ.ศ. 2482 (ค.ศ. 1939) อังกฤษและฝรั่งเศสจึงประกาศสงครามกับเยอรมนี ประเทศไทยได้ใช้นโยบายเป็นกลาง โดยมีประกาศพระบรมราชโองการเมื่อวันที่ 5 กันยายน พ.ศ. 2484 ประกาศจุดยืนความเป็นกลาง

สถานการณ์ในยุโรป ฝรั่งเศสยอมแพ้แก่เยอรมนี โดยทำสัญญาสงบศึกเมื่อวันที่ 22 มิถุนายน พ.ศ. 2483 (ค.ศ. 1940) หลังจากนั้นฝรั่งเศสได้จัดตั้งรัฐบาลวิชี (Vichy Government) นำโดยจอมพลฟิลิป เปแตง (Marshal Phillippe Petain) โดยให้ความร่วมมือ

กับเยอรมนี รัฐบาลวิชัยยังคงมีบทบาทในอาณาเขตอินโดจีนของฝรั่งเศสโดยขอทำกติกาสัญญาไม่รุกรานซึ่งกันและกันกับรัฐบาลไทย และเมื่อรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงครามได้ยื่นเงื่อนไข 3 ประการ และรัฐบาลฝรั่งเศสตอบปฏิเสธ และเริ่มต้นทำการรุกรานประเทศไทยก่อนโดยการส่งเครื่องบินมาทิ้งระเบิดที่จังหวัดนครพนมเมื่อวันที่ 28 พฤศจิกายน พ.ศ. 2483 (ค.ศ.1940) ฝ่ายไทยจึงจำเป็นต้องใช้สิทธิ์ป้องกันอธิปไตย โดยใช้กำลังเข้าทำการรบต่อสู้ และสามารถยึดได้ฝั่งขวาของแม่น้ำโขงและมณฑลบุรพา สงครามยุติลงเมื่อรัฐบาลญี่ปุ่นเสนอตัวเป็นผู้ไกล่เกลี่ย ไทยและฝรั่งเศสยอมรับ นำไปสู่อนุสัญญาโตเกียว พ.ศ. 2484 (ค.ศ.1941) ซึ่งรัฐสภาไทยได้ให้สัตยาบันเมื่อวันที่ 19 มิถุนายน พ.ศ. 2484 (ค.ศ.1941)

เหตุการณ์ทั้งหมดนี้เกิดขึ้นในระหว่างที่ประเทศไทยยึดถือนโยบายความเป็นกลางอย่างเคร่งครัดต่อสงครามในยุโรปตามประกาศพระบรมราชโองการ และเมื่อมีแนวโน้มว่าสงครามในยุโรปมีสถานการณ์รุนแรงขึ้นทั่วโลก รัฐบาลไทยจึงได้ออกพระราชบัญญัติกำหนดหน้าที่ของคนไทยเวลาสงคราม โดยมีสาระสำคัญให้ประชาชนทำหน้าที่รับใช้บ้านเมืองจนสุดความสามารถ โดยจะทำการต่อต้านการรุกรานใดๆที่จะเข้ามาในพระราชอาณาเขตของบ้านเมืองไม่ว่าจะมาจากประเทศใดๆ ทั้งสิ้น

การที่ฝรั่งเศสข่มขู่ประเทศไทยว่าจะคัดค้านการเข้าร่วมเป็นสมาชิกองค์การสหประชาชาติ และทำการบีบบังคับให้ประเทศไทยต้องลงนามในข้อตกลงฉบับใหม่ระหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลฝรั่งเศสเมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน พ.ศ. 2489 (ค.ศ. 1946) หรือที่เรียกกันทั่วไปว่า “ข้อตกลงวอชิงตัน” (Washington Accord) จึงถือได้ว่าเป็นการกระทำที่ไม่สุจริต และทำให้ “ข้อตกลงวอชิงตัน” ปราศจากความชอบธรรมและเป็นข้อตกลงที่ไม่สุจริตเช่นเดียวกัน

อภิปรายผล

1. “กัมพูชาเป็นเมืองขึ้นของสยาม” กับปัญหาการเอา “รัฐชาติสมัยใหม่” ไปครอบอดีต

ในประเด็นที่หนึ่ง ที่ได้ชี้ให้เห็นความสัมพันธ์แบบเจ้าประเทศราชระหว่างสยามกับกัมพูชาในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ โดยใช้กรณีนี้เอง-สมเด็จพระนโรดม การแต่งตั้งขุนนางไทยไปกำกับราชการ และการแบ่งเมืองพระตะบอง-เสียมราฐให้ขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ (จิตรสิงห์ ปิยะชาติ, 2564 :152) เป็นหลักฐานว่ากัมพูชา “ตกอยู่ใต้อำนาจสยาม”

ในเชิงข้อเท็จจริง ประวัติศาสตร์สากลก็ยอมรับว่า ช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 18-19 กัมพูชาตกอยู่ใต้ “อิทธิพลซ้อนทับ” ทั้งสยามและญวน กัมพูชาส่งบรรณาการให้ทั้งสองฝ่ายจริง จึงพูดได้ว่า “สยามมีอำนาจเหนือกัมพูชา” ในฐานะรัฐบรรณาการช่วงปลายยุคศักดินา

แต่ประเด็นสำคัญที่อาจมีข้อถกเถียงก็คือ คำว่า “เมืองขึ้น” หรือข้อสรุปที่ว่า “สักวันหนึ่งกัมพูชาอาจจะกลายมาเป็นส่วนหนึ่งของสยามอย่างแน่นอน” นั้น เป็นการมองอดีตด้วยกรอบ “รัฐชาติสมัยใหม่” แบบศตวรรษที่ 20 ย้อนกลับไปครอบโครงสร้างอำนาจแบบ “มณฑล

ราชูปถัมภ์/แมนดาลา” ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งนักวิชาการบางท่านพิจารณาว่าก่อนปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ขอบเขตดินแดนในภูมิภาคนี้เป็นแบบ “ซ้อนทับ-เหลื่อมกัน” รัฐเล็กอาจขึ้นกับหลายราชสำนักแต่ยังรักษาเอกภาพภายในของตน ความหมายของ “อธิปไตยเหนือดินแดน” จึงไม่ใช่เส้นเขตแดนแข็งตายตัวอย่างในยุคแผนที่สมัยใหม่ (Thongchai Winichakul, *Siam Mapped*)

2. การเข้าครอบครองกัมพูชาโดยฝรั่งเศส: จากรัฐบรรณาการสู่รัฐในอารักขา

ประเด็นที่สอง พัฒนาการจากการที่ประเทศมหาอำนาจในขณะนั้นไม่ว่าจะเป็นอังกฤษหรือฝรั่งเศสที่ได้ขยายอิทธิพลเข้ามาในดินแดนอุษาคเนย์ ในเชิงวิเคราะห์ ประเด็นนี้สะท้อนถึงลักษณะของ “สามชั้นของอำนาจ” ได้แก่

- (1). ชั้นในสุด คือกษัตริย์กัมพูชา (เช่น พระนโรดม) ที่พยายามรักษาอำนาจอราชวงศ์ท่ามกลางแรงบีบจากทั้งสยาม ญวน และมหาอำนาจตะวันตก
- (2). ชั้นกลาง คือสยามและญวน ซึ่งยังคิดในกรอบ “เจ้าประเทศราช/นครรัฐ”
- (3). ชั้นนอก คือฝรั่งเศสและอังกฤษ ซึ่งใช้กรอบ “สนธิสัญญา-อธิปไตยแบบรัฐชาติ” กำหนดสถานะกัมพูชาในฐานะ “รัฐในอารักขา”

การที่พระนโรดมทำสนธิสัญญาลับกับสยามในปีเดียวกับสนธิสัญญาอารักขากับฝรั่งเศส แสดงถึงยุทธศาสตร์ “เล่นเกมสองข้าง” ของชนชั้นนำในกัมพูชา เพื่อถ่วงดุลอำนาจ แต่ในที่สุด ฝรั่งเศสก็ไปจัดพิธีบรมราชาภิเษกตัวเอง เพื่อ “ตัดตอน” พิธีกรรมที่เชื่อมกษัตริย์กัมพูชากับพระราชอำนาจของสยาม และทำให้ขุนนางสยามถูกตัดออกจากราชสำนักพนมเปญโดยสิ้นเชิง (กรมศิลปากร, 2568 : 85-87)

อย่างไรก็ดี งานวิชาการสากลจำนวนหนึ่งชี้ว่า สถานะ “ประเทศราชของสยาม” ของกัมพูชาก่อนปี 2406(ค.ศ. 1863) ไม่ใช่สิทธิขาดเชิงอธิปไตยแบบรัฐชาติ แต่เป็นความสัมพันธ์เชิงบรรณาการและพิธีกรรมซ้อนทับกับญวน ซึ่งฝรั่งเศสใช้เป็นข้ออ้างทางกฎหมายเพียงบางส่วน เพื่อรองรับการขยายอิทธิพลของตนเองมากกว่าจะสะท้อนสภาพความเป็นจริงอย่างซื่อๆ

3. สนธิสัญญาสยาม-ฝรั่งเศส ค.ศ.1904 และ ค.ศ.1907: ขาดทุนในวันนั้น แต่กลายเป็น “ทุนทรัพยากร” ในวันนี้?

ในประเด็นที่สาม ที่ได้อธิบายว่า สนธิสัญญา ค.ศ. 1904 และ ค.ศ. 1907 ทำให้สยามเสียจังหวัดตราดและเกาะต่างๆ ให้ฝรั่งเศสเพื่อแลกกับการถอนกำลังจากจันทบุรี และระบุว่าเมื่อมองย้อนหลัง การได้ตราดและเกาะกูดกลับคืนมาทำให้ไทยได้สิทธิในทรัพยากรปิโตรเลียม-ก๊าซธรรมชาติเหลวในอ่าวไทยมหาศาล จึงทำให้ “ความขาดทุนเดิมกลายเป็นโชคดี” และเป็นฉนวนร้อนของข้อพิพาทไทย-กัมพูชาในปัจจุบัน

ในเชิงข้อเท็จจริง สนธิสัญญา ค.ศ. 1907 สยามยอมยก “กัมพูชาส่วนใน” ได้แก่ พระตะบอง เสียมราฐ ศรีโสภณ ให้ฝรั่งเศส แลกกับการได้ตราดและด่านซ้ายกลับคืน รวมถึงการ

ยกเลิกเอกราชอย่างของชาวอินโดจีนในสยามด้วย สนธิสัญญานี้ถือเป็น “การปิดเกม” ข้อพิพาทไทย-ฝรั่งเศสจากวิกฤตการณ์ ร.ศ.112(พ.ศ.2436 หรือ ค.ศ. 1893) และเป็นจุดเริ่มต้นของเส้นเขตแดนไทย-กัมพูชาในแบบสมัยใหม่

ส่วนการเชื่อมโยงสนธิสัญญา ค.ศ. 1904/1907 เข้ากับทรัพยากรพลังงานในอ่าวไทย เป็นการตีความเชิงยุทธศาสตร์ร่วมสมัย ซึ่งมีมูล เพราะงานศึกษาทางภูมิรัฐศาสตร์ชี้ว่า เส้นเขตแดนทางบก-ทางทะเลที่สืบทอดจากสนธิสัญญาเหล่านี้ส่งผลต่อการจัดเขตไหล่ทวีปและเขตเศรษฐกิจจำเพาะในอ่าวไทยอย่างมาก ทั้งในประเด็นไทย-กัมพูชาและไทย-เวียดนาม

แต่อย่างไรก็ดี การคาดการณ์ว่า “เพราะเราได้ตราตจึงได้ทรัพยากรที่มากกว่าสิบล้านล้านบาท” เป็นการ “โฟกัสเฉพาะจุดที่ได้” โดยควรพิจารณาภาพรวมของ “ต้นทุนทางการเมือง-วัฒนธรรม” ที่เกิดจากการเสียดินแดนส่วนที่มีมรดกเขมรโบราณ เช่น บริเวณนครวัด-นครธมให้กัมพูชา ซึ่งกลายเป็นฐานสำคัญของชาตินิยมเขมรยุคหลังอาณานิคม และเป็นหนึ่งในรากของความตึงเครียดอัตลักษณ์ระหว่างไทย-กัมพูชาจนถึงปัจจุบัน

4. ลัทธิล่าอาณานิคม: “ต้นเหตุที่สุด” หรือเป็นเพียงชั้นหนึ่งของปัญหาไทย-กัมพูชา?

ในประเด็นที่สี่ เน้นว่า ลัทธิล่าอาณานิคมของฝรั่งเศสเป็น “ต้นเหตุที่สุด” ของปัญหาไทย-กัมพูชา โดยเฉพาะเรื่องเขตแดน-เอกราชอธิปไตย แน่นอนว่าในเชิงประวัติศาสตร์ การกำหนดเส้นเขตแดนไทย-กัมพูชาในปัจจุบัน เป็นผลผลิตตรงๆ ของสนธิสัญญาไทย-ฝรั่งเศส (ค.ศ.1893, 1904, 1907) และกระบวนการทำแผนที่โดยคณะกรรมการผสมไทย-ฝรั่งเศส ซึ่งงานวิชาการร่วมสมัยยืนยันชัดว่า เป็น “มรดกอาณานิคม” ที่ยังสร้างข้อพิพาทมาจนศตวรรษที่ 21

อย่างไรก็ดี หากมองว่าลัทธิล่าอาณานิคมคือ “ต้นเหตุที่สุด” เพียงอย่างเดียว ก็อาจบดบังบทบาทของปัจจัยอื่น ได้แก่

-การสร้าง “รัฐชาติสยาม” ภายใต้รัชกาลที่ 5 เอง ก็เป็นกระบวนการปรับใช้แนวคิดอาณานิคม (แผนที่, เขตแดนคงที่, การรวมศูนย์) เพื่อรักษาเอกราชด้วยวิธี “ล่าเมืองขึ้นแบบตะวันตก” เหนือหัวเมืองล้านนา ลาว เขมร และมลายู (Thongchai Winichakul, 1994)

-ชาตินิยมไทย-เขมรในศตวรรษที่ 20-21 ซึ่งต่างหยิบ “ประวัติศาสตร์ช่วงเดียวกัน” ไปใช้ยืนยันสิทธิของตน เช่น กรณีปราสาทพระวิหาร ข้อพิพาทรอบปี 2008 เป็นต้น

ดังนั้น ลัทธิล่าอาณานิคมอาจถูกมองว่าเป็น “ชั้นโครงสร้าง” ที่ทำให้ต้องกำหนดเส้นเขตแดนแบบสมัยใหม่ แต่ปัญหาความขัดแย้งที่ยืดเยื้อ เกิดจากการที่ทั้งไทยและกัมพูชา นำ “แผนที่-สนธิสัญญาแบบอาณานิคม” มาผูกเข้ากับชาตินิยม การเมืองภายใน และการระดมมวลชนในยุคหลังอาณานิคมด้วย

5. อนุสัญญาโตเกียว ค.ศ.1941 เป็น “คำสารภาพผิด” ของฝรั่งเศสจริงหรือ?

ในประเด็นที่ห้า ตามข้อเสนอที่ว่า อนุสัญญาโตเกียว 9 พฤษภาคม ค.ศ. 1941 ซึ่งญี่ปุ่นเป็นคนกลางให้ฝรั่งเศสคืนดินแดนบางส่วน (ลานช้างเผือกและมณฑลบูรพา) ให้ไทยเปรียบเสมือน “สัญลักษณ์การสลายภาพผิดของนักล่าอาณานิคมฝรั่งเศส” และโยงไปสู่การสร้างอนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิ

งานศึกษาสงครามอินโดจีน (Franco-Thai War) ในบางชิ้น ชี้ว่า ญี่ปุ่นต้องการขยายอิทธิพลในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จึงใช้การไกล่เกลี่ยระหว่างไทย-ฝรั่งเศสเพื่อเสริมบทบาทตนเองในภูมิภาค การทำอนุสัญญาโตเกียวจึงเกิดขึ้นภายใต้แรงกดดันของญี่ปุ่นทั้งต่อไทยและรัฐบาลวิชีของฝรั่งเศส มากกว่าจะเป็น “ความสำนึกผิดโดยสมัครใจ” ของฝรั่งเศส

กล่าวอีกประการหนึ่ง อนุสัญญาโตเกียวเป็นชัยชนะเชิงการทูตของไทย “ภายใต้ร่มเงาอำนาจญี่ปุ่น” มากกว่าที่จะเป็นการยืนยันหลักการยุติธรรมทางประวัติศาสตร์โดยฝรั่งเศสเอง

จึงอาจกล่าวได้ว่า การตีความว่าอนุสัญญาโตเกียว เป็นการที่ฝรั่งเศสยอมคืนดินแดนเนื่องจากฝรั่งเศส “สลายภาพผิด” จึงเป็นการตีความเชิงอุดมการณ์ของฝ่ายไทยมากกว่าการสะท้อนเจตนาของฝรั่งเศสในบริบทสงครามโลกครั้งที่ 2

6. สงครามอินโดจีนเกี่ยว-ไม่เกี่ยวกับสงครามโลกครั้งที่ 2 และความชอบธรรมของ “ข้อตกลงวอชิงตัน” ค.ศ.1946

บทรายงานเสนอว่า สงครามอินโดจีนไทย-ฝรั่งเศส “ไม่เกี่ยวกับสงครามโลกครั้งที่ 2” เพราะอนุสัญญาโตเกียวเกิดก่อนที่ญี่ปุ่นบุกเพิร์ลฮาร์เบอร์ 8 เดือน ไทยยังประกาศเป็นกลาง และการยกเลิกอนุสัญญาโตเกียวโดยข้อตกลงวอชิงตัน 17 พฤศจิกายน ค.ศ. 1946 (เพื่อให้ไทยเข้าเป็นสมาชิกสหประชาชาติ) จึงเป็น “ข้อตกลงจอมปลอม” ขาดความชอบธรรม

เมื่อเทียบกับงานประวัติศาสตร์การต่างประเทศของไทยและเอกสารสหประชาชาติ มีภาพที่ซับซ้อนกว่านั้น คือ

1. ในเชิงเวลา

สงครามโลกครั้งที่ 2 ในยุโรปเริ่มปี 1939 ขณะที่สงครามอินโดจีนปะทุปี 1940-1941 ซึ่งนักประวัติศาสตร์จำนวนมากถือว่าเป็น “สงครามภูมิภาค” ที่แฝงอยู่ในโครงสร้างสงครามโลก เพราะเกี่ยวข้องกับรัฐบาลวิชี (หุ่นเชิดของเยอรมนี) และยุทธศาสตร์ของญี่ปุ่นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ประเทศไทยแม้จะประกาศตัวเป็นกลางในช่วงต้น แต่ก็เข้าไปอยู่ในวงโคจรของอำนาจฝ่ายอักษะอย่างชัดเจนหลังญี่ปุ่นรุกคืบในภูมิภาค

2. ในเชิงกฎหมายระหว่างประเทศ

อนุสัญญาโตเกียว ค.ศ. 1941 ให้ไทยได้ดินแดนบางส่วนคืนจริง แต่หลังสงครามฝรั่งเศสและฝ่ายสัมพันธมิตรถือว่าข้อตกลงดังกล่าวเกิดในบริบทที่ญี่ปุ่นใช้แรงกดดันทางการทหารและการทูต จึงผลักดันให้มี “Franco-Thai Settlement Treaty of 1946” หรือที่รู้จักกันว่า “ข้อตกลงวอชิงตัน” เพื่อยกเลิกผลของอนุสัญญากรุงโตเกียวและคืนกลับสู่เส้นเขตแดนก่อนสงคราม (status quo ante)

เอกสาร “Limits in the Seas” ของกระทรวงการต่างประเทศสหรัฐฯ ระบุชัดว่า ข้อตกลงวอชิงตันทำให้โตเกียวคอนเวนชัน 1941 “หมดผลผูกพัน” และยืนยันเส้นเขตแดนระหว่างไทย-อินโดจีนตามสนธิสัญญา ค.ศ.1904/1907 เป็นฐานของเส้นเขตแดนสมัยใหม่ที่กัมพูชาและลาวสืบทอดหลังเอกราช

3. ในเชิงการเมืองและศีลธรรม

เป็นความจริงที่ไทยอยู่ในสถานะ “ผู้แพ้สงครามร่วมกับญี่ปุ่น” และถูกกดดันเชิงการทูตให้คืนดินแดนเพื่อแลกกับการไม่ถูกคัดค้านในการเข้าเป็นสมาชิกสหประชาชาติ จึงมีมติของ “การต่อรองภายใต้แรงกดดัน” แต่ในมาตรฐานกฎหมายระหว่างประเทศหลักๆ (ในขณะนี้) ยังยอมรับฐานะของข้อตกลงวอชิงตันว่าเป็นสนธิสัญญาที่สมบูรณ์และใช้เป็นฐานทางกฎหมายของเส้นเขตแดนไทย-กัมพูชาจนถึงทุกวันนี้

ดังนั้น การประเมินว่า “ข้อตกลงวอชิงตัน = ข้อตกลงจอมปลอม ปราศจากความชอบธรรม” จึงเป็นการตีความเชิงชาตินิยม-การเมืองของฝ่ายไทย มากกว่าจะสอดคล้องกับฉันทามติทางกฎหมายระหว่างประเทศ ถึงแม้จะสะท้อน “ความรู้สึกไม่เป็นธรรมทางประวัติศาสตร์” ของสังคมไทยได้ดี

องค์ความรู้ใหม่

1. การเปลี่ยนจาก “เมืองขึ้นแบบแมนดาลา” สู่ “ดินแดนรัฐชาติ” คือรากลึกของความขัดแย้ง

องค์ความรู้ใหม่ข้อแรกคือ การตีความความสัมพันธ์ไทย-กัมพูชาไม่อาจใช้กรอบ “รัฐชาติสมัยใหม่” ย้อนคร่อมอดีตได้ตรงๆ เดิมทีความสัมพันธ์ระหว่างสยาม-กัมพูชา-ญวนอยู่ในโครงสร้างแบบ “แมนดาลา” หรือเมืองขึ้นหลายชั้น การส่งบรรณาการพร้อมกันหลายราชสำนักไม่ได้แปลว่า “ตกเป็นของใครคนหนึ่งโดยเด็ดขาด” สาระใหม่ คือ เมื่อสยามและฝรั่งเศสต่างหิบบความสัมพันธ์เชิงบรรณาการนี้ไป “ตีความใหม่” ให้เป็นสิทธิในเชิงดินแดนแบบรัฐชาติ (territorial sovereignty) นี่เองที่แปรสภาพความกำกวมของระบบแมนดาลาให้กลายเป็น “ข้อพิพาทเขตแดนถาวร” ในยุคสมัยใหม่

2. ลัทธิล่าอาณานิคม ร่วมผลิต ปัญหาเขตแดนกับการสร้างรัฐชาติสยาม ไม่ได้เป็น “ต้นเหตุเดียว”

จากเดิมที่มักโทษฝรั่งเศสว่าเป็น “ต้นเหตุที่สุด” ของปัญหาไทย-กัมพูชา องค์ความรู้ใหม่ชี้ว่า ลัทธิล่าอาณานิคมเป็นเพียง “โครงสร้างภายนอก” ที่เข้ามาบังคับให้ภูมิภาคต้องมีเส้นเขตแดนแบบคงที่ แต่ในเวลาเดียวกัน สยามเองก็ “เลือก” ใช้ตรรกะเดียวกันในการสร้างรัฐชาติสมัยใหม่ผ่านมณฑลเทศาภิบาลจุดใหม่ คือ ปัญหาเส้นเขตแดนไทย-กัมพูชาไม่ได้ถูกสร้างโดยฝรั่งเศสฝ่ายเดียว แต่เกิดจาก “การร่วมกันผลิต (co-production)” ระหว่าง

-สนธิสัญญาและแผนที่แบบอาณานิคมของฝรั่งเศส และ

-นโยบายรวมศูนย์และนิยามดินแดนของรัฐชาติสยามในสมัยรัชกาลที่ 5 ดังนั้น ถ้าจะเข้าใจและแก้ปัญหาความขัดแย้ง ต้องมอง “สองขา” นี้ควบคู่กัน ไม่ใช่โทษลัทธิล่าอาณานิคมฝ่ายเดียว

3. กัมพูชาไม่ใช่เพียง “เหยื่อ” หรือ “เมืองขึ้น” แต่เป็นตัวแสดงที่มียุทธศาสตร์ต่อรอง

การอ่านประวัติศาสตร์แบบไทยมักวางกัมพูชาไว้ในฐานะ “ประเทศราช” หรือ “เหยื่ออาณานิคม” แต่จากการพิจารณาพิธีบรมราชาภิเษกซ้ำ การทำสนธิสัญญาลับกับสยามควบคู่กับสนธิสัญญาการค้ากับฝรั่งเศส แสดงให้เห็นชัดว่า ชนชั้นนำกัมพูชามียุทธศาสตร์การเล่นเก้ออานาจะหว่าง “สยาม-ญวน-ฝรั่งเศส” เพื่อประคองราชบัลลังก์ของตน องค์ความรู้ใหม่ คือ กัมพูชาควรถูกมองในฐานะ “actor ที่มี agency” ไม่ใช่เพียง passive victim การทำความเข้าใจมิตินี้จะช่วยให้การวิจัยเรื่องข้อพิพาทเขตแดนไม่ตกอยู่ในกรอบ “ไทย vs ฝรั่งเศส” เท่านั้น แต่เห็นบทบาทการเลือก-การตัดสินใจของกัมพูชาด้วย

4. สนธิสัญญา ค.ศ. 1904/1907 เป็นทั้ง “ความสูญเสียเชิงดินแดน” และ “โครงสร้างพื้นฐานของข้อพิพาทเชิงสัญลักษณ์”

โดยทั่วไปมักอธิบายสนธิสัญญา ค.ศ. 1904/1907 ในฐานะ “การเสียดินแดน” แต่การเชื่อมโยงกับทรัพยากรพลังงานในอ่าวไทยและกรณีพิพาทปราสาทพระวิหาร ทำให้เห็นมิติใหม่

ว่า ในเชิงทรัพยากร สนธิสัญญาเหล่านี้กลายเป็น “จุดตั้งต้น” ของการกำหนดไหล่ทวีปและเขตเศรษฐกิจจำเพาะ

ในเชิงสัญลักษณ์ สนธิสัญญาเดียวกันนี้ทำให้โบราณสถานเขมรจำนวนหนึ่งกลายเป็น “ทุนเชิงอัตลักษณ์” ของกัมพูชา และกลายเป็น “บาดแผลเชิงจิตใจ” ของสังคมไทย องค์ความรู้ใหม่ คือ สนธิสัญญา ค.ศ. 1904/1907 ต้องถูกมองในฐานะ “โครงสร้างสองชั้น” ทั้งด้านทรัพยากร (resource structure) และด้านสัญลักษณ์-อัตลักษณ์ (symbolic structure) ซึ่งส่งผลต่อข้อพิพาทสมัยใหม่ทั้งด้านทะเลและด้านวัฒนธรรม

5. สงครามอินโดจีน ค.ศ. 1940-1941 คือ “สงครามในเงาสงครามโลกครั้งที่ 2” มากกว่าจะเป็นเรื่องแยกขาด

จากการเปรียบเทียบลำดับเวลาและบริบท พบว่า แม้ไทยจะประกาศความเป็นกลางและอนุสัญญาโตเกียวเกิดก่อนเพิร์ลฮาร์เบอร์ แต่ในทางภูมิรัฐศาสตร์ สงครามอินโดจีนเป็นส่วนหนึ่งของการจัดระเบียบใหม่ในเอเชียภายใต้อิทธิพลญี่ปุ่นอยู่แล้ว สาระใหม่ คือ สงครามอินโดจีนควรถูกมองเป็น “theatre ย่อย” ของสงครามโลกในเอเชีย เป็นกลไกที่ญี่ปุ่นใช้สร้างอิทธิพลทั้งต่อรัฐบาลวิชีของฝรั่งเศสและต่อไทย ผลคือ อนุสัญญาโตเกียวเป็นผลผลิตของ “ไตรภาคีญี่ปุ่น-ฝรั่งเศส-ไทย” มากกว่าการยอมรับความถูกต้องทางประวัติศาสตร์ล้วนๆ

6. “ข้อตกลงวอชิงตัน” เป็นสนธิสัญญาแบบสองหน้า: ขอบธรรมเชิงนิติรัฐ แต่ก่อความรู้สึกไม่เป็นธรรมในเชิงประวัติศาสตร์

มุมมองฝ่ายไทยพิจารณาว่าข้อตกลงวอชิงตัน ค.ศ.1946 เป็น “ข้อตกลงจอมปลอม” เพราะเกิดจากแรงกดดันของผู้ชนะสงครามและผูกกับการเข้าเป็นสมาชิกสหประชาชาติ แต่ในอีกด้าน ระบบกฎหมายระหว่างประเทศกลับใช้ข้อตกลงนี้เป็นฐานยืนยันเส้นเขตแดนปัจจุบัน องค์ความรู้ใหม่ คือ ต้องแยกสองระดับให้ชัด

-ระดับ “ความชอบธรรมทางกฎหมาย” (legal legitimacy) ข้อตกลงวอชิงตันยังถือว่ามีผลสมบูรณ์และเป็นที่ยอมรับในระบบสหประชาชาติในปัจจุบัน เว้นแต่ประเทศไทยจะยกประเด็นดังกล่าวอุทธรณ์ต่อสหประชาชาติ โดยเฉพาะการที่ข้อตกลงวอชิงตันไม่ผ่านการให้สัตยาบันของรัฐสภาไทยตามที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยบัญญัติไว้

-ระดับ “ความเป็นธรรมทางประวัติศาสตร์-อารมณีสังคม” (historical/moral legitimacy) สังคมไทยจำนวนมากยังรู้สึกว่าเป็นไม่ธรรม ชุดความคิดนี้เปิดทางสู่กรอบวิจัยใหม่ว่า จะ “สมาน” ช่องว่างระหว่างกฎหมายระหว่างประเทศกับความรู้สึกไม่เป็นธรรมทางประวัติศาสตร์อย่างไร

7. แนวโน้มองค์ความรู้ใหม่เชิงนโยบาย: จากการทวงอดีตสู่การจัดการ “มรดกเขตแดนร่วม”

เมื่อนำองค์ความรู้ข้อ 1-6 มาร้อยเรียงเข้าด้วยกัน จะเห็นแนวคิดเชิงสังเคราะห์ว่า

-แผนที่จะมองเขตแดนไทย-กัมพูชาในฐานะ “รอยแผลจากการเสียดินแดน” เพียงด้านเดียว

-สามารถออกแบบกรอบคิดใหม่ให้เขตแดนเป็น “มรดกร่วม (shared legacy)” ที่ทั้งสองฝ่ายสืบทอดมาจากยุคแมนดาลา-อาณานิคม-สงครามโลก และต้องเรียนรู้ที่จะบริหารจัดการร่วมกันในศตวรรษที่ 21

องค์ความรู้ใหม่เชิงนโยบายก็คือ แนวคิด “การจัดการมรดกเขตแดนร่วม” (co-management of border heritage) ที่มองชายแดนไม่ใช่เส้นแบ่งที่จะต้องยืนยันว่า “ของใครถูก ของใครผิด” แต่เป็นพื้นที่ที่ต้องออกแบบความร่วมมือทั้งด้านเศรษฐกิจ-พลังงาน-การท่องเที่ยว-วัฒนธรรม และการสร้างความทรงจำประวัติศาสตร์แบบพหุมติ (multi-perspective history)

สรุป/ข้อเสนอแนะ

เมื่อพิจารณาข้อมูลทางประวัติศาสตร์ หลักฐานการประชุมรัฐสภา และหลักกฎหมายระหว่างประเทศ สามารถสรุปอย่างกระชับได้ว่า ข้อตกลงวอชิงตัน ค.ศ.1946 ไม่เคยได้รับการให้สัตยาบันจากรัฐสภาไทยอย่างถูกต้อง รัฐบาลขณะนั้นก็ไม่ได้รับอำนาจจากรัฐสภาจากการลงคะแนนเสียงที่ต้องชอบธรรม ให้ไปทำความตกลงกับฝรั่งเศส จึงทำให้ข้อตกลงดังกล่าวมี

สถานะเพียง “ข้อตกลงของฝ่ายบริหาร” ซึ่งมีศักดิ์ต่ำกว่าสนธิสัญญาและไม่อาจยกเลิกอนุสัญญาโตเกียว ค.ศ.1941 ที่ได้รับการให้สัตยาบันสมบูรณ์แล้วได้ นอกจากนี้ ข้อตกลงวอชิงตันยังเกิดขึ้นภายใต้แรงกดดันของฝรั่งเศสอย่างไม่สุจริต และไม่ได้เปิดโอกาสให้ประชาชนมณฑลบูรพาใช้สิทธิกำหนดตนเอง อีกทั้งฝรั่งเศสยังไม่ปฏิบัติตามหลักสากลหลังสงครามโลกที่กำหนดให้ประเทศล่าอาณานิคมต้องคืนดินแดนแก่เจ้าของเดิม แต่กลับยกดินแดนไทยให้กัมพูชา ผลทั้งหมดนี้สะท้อนถึงความไม่เป็นธรรมของลัทธิล่าอาณานิคมและเป็นรากของความขัดแย้งไทย-กัมพูชาจนถึงปัจจุบัน พร้อมทั้งเป็นเหตุผลให้คนไทยยุคใหม่ควรตระหนักและร่วมกันเรียกร้องความเป็นธรรมต่อดินแดนที่สูญเสียไปอย่างมิชอบ ในส่วนข้อเสนอแนะ ได้แก่

1. ข้อเสนอแนะที่ได้จากการวิจัย คือ 1.1 ควรปรับวิธีการตีความประวัติศาสตร์เมืองขึ้น-ประเทศราชให้สอดคล้องกับบริบทสมัยใหม่ 1.2 ควรพัฒนาการเรียนรู้ประวัติศาสตร์แบบพหุมิติ 1.3 ควรสร้างความเข้าใจต่อบทบาทของกัมพูชาในฐานะตัวแสดง (Actor) 1.4 ควรแยกความชอบธรรมทางกฎหมายออกจากความรู้สึกทางประวัติศาสตร์ 1.5 การบริหารจัดการปัญหาไทย-กัมพูชาต้องอาศัยแนวคิด “มรดกเขตแดนร่วม”

2. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย คือ 2.1 ส่งเสริมความร่วมมือไทย-กัมพูชาแบบสันติพัฒนา

2.2 พัฒนาหลักสูตรการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ที่ยึดหลักพหุมิติ 2.3 ส่งเสริมโครงการจัดการมรดกวัฒนธรรมร่วมไทย-กัมพูชา 2.4 จัดทำนโยบายพลังงานและพื้นที่ทางทะเลร่วมพัฒนา (Joint Development Area: JDA) 2.5 ปรับปรุงระบบการทูตเชิงประวัติศาสตร์ (Historical Diplomacy) 2.6 จัดตั้ง “ศูนย์ข้อมูลเขตแดนไทย-กัมพูชา”

3. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป คือ 3.1 ศึกษาเชิงลึกเกี่ยวกับการทำแผนที่และคณะกรรมการเขตแดนสยาม-ฝรั่งเศส 3.2 ศึกษาเปรียบเทียบวาทกรรมชาตินิยมไทย-กัมพูชาในสื่อและหนังสือเรียน 3.3 วิเคราะห์ผลกระทบจากสนธิสัญญา ค.ศ. 1904/1907 ต่อระบบเศรษฐกิจชายแดนยุคปัจจุบัน 3.4 ศึกษามิติทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนชายแดนไทย-กัมพูชา 3.5 ศึกษาเอกสารฝรั่งเศสและญี่ปุ่นเพิ่มเติมเพื่อถอดรหัสเบื้องหลังอนุสัญญาโตเกียว 1941 3.6 เสนอให้ทำวิจัยในประเด็น “การจัดการมรดกเขตแดนร่วม”

เอกสารอ้างอิง

กรมศิลปากร. (2568). *สัมพันธภาพของประเทศไทยกับประเทศสยาม พ.ศ. ๒๒๒๓-๒๔๕๐* (ฉบับปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติม) แปลและเรียบเรียงเป็นภาษาไทยจากต้นฉบับภาษาฝรั่งเศส เรื่อง “Les relations de la France et du Siam 1680-1907” ซึ่งตัดตอนมาจากบทความในวารสารแห่งกองทหารฝรั่งเศสในอาณานิคม (เขียนโดยร้อยเอกโซฟ (le capitaine SEAUVE) อดีตสมาชิกในคณะสำรวจปาวี (Mission Pavie) ซึ่งเดินทางเข้ามาสำรวจทำแผนที่เพื่อกำหนดเขตแดนระหว่างไทย-กัมพูชา และลาว

- เมื่อ พ.ศ.2426) พิมพ์ครั้งที่ 2 พิมพ์ที่ บริษัท อมรินทร์ คอร์เปอเรชั่นส์ จำกัด (มหาชน) กรุงเทพฯ.
- กรมศิลปากร. (2542). *พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับ พระราชหัตถเลขา*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- คณะกรรมการกฤษฎีกาพิจารณาแผ่นดินไทย ในกรณีเขาพระวิหาร-มณฑลบูรพาและขบวนการ ประชาธิปไตยแห่งชาติ (2568) แนวทางการแก้ปัญหาเขตแดน ไทย-กัมพูชา ด้วย อนุสัญญาโตเกียว ค.ศ. 1941 เอกสารโรเนียวเย็บเล่ม ม.ป.ท./ม.ป.พ.
- จิตรสิงห์ ปิยะชาติ. (2564). *สงครามไทย รบ เขมร จากสุโขทัย ถึงรัตนโกสินทร์*. (พิมพ์ครั้งที่ 1). นนทบุรี: สำนักพิมพ์ศรีปัญญา.
- Anderson, B. (1991). *Imagined Communities*. London: Verso.
- Bunnag, D. (1977). *The Franco-Siamese Negotiations*. Journal of Southeast Asian Studies.
- Chandler, D. (2008). *A History of Cambodia*. Boulder: Westview Press.
- Osborne, M. (1997). *Southeast Asia: An Introductory History*. Sydney: Allen & Unwin.
- Wyatt, D. (2003). *Thailand: A Short History*. Yale University Press.